

Prof. UAM dr hab. Beata Bochorodycz
Instytut Orientalistyki
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

Wrocław, 06.01.2025 r.

**Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Pauliny Rogozieckiej
„Polityka historyczna rządu Japonii a zmiany w podręcznikach szkolnych do historii.
Aspekt krajowy i zagraniczny”
Praca napisana pod kierunkiem:
prof. UŁ dra hab. Karola Żakowskiego oraz dra Marcina Sochy
na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego**

Poniższa recenzja została przygotowana, zgodnie z art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2020r. poz. 85 z późn. zm.) w celu przeprowadzenia szczegółowo uzasadnionej oceny, czy rozprawa doktorska mgr Pauliny Rogozieckiej spełnia określone w w.w. ustawie warunki. Poniższa ocena zawiera zatem odpowiedzi na następujące pytania:

- 1) Czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego?
- 2) Czy rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki w danej dyscyplinie naukowej?
- 3) Czy rozprawa doktorska prezentuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez kandydatkę?

Pod względem formalnym, przedłożona do recenzji rozprawa obejmuje w części merytorycznej wstęp, cztery rozdziały oraz zakończenie, zawierające się na 173 stronach. Natomiast część uzupełniająca składa się z bibliografii (podzielonej na pięć kategorii), spisu rysunków, tabel i wykresów oraz trzech aneksów, tak że całość rozprawy doktorskiej (część merytoryczna i uzupełniająca) obejmuje 204 strony.

Ocena oryginalnego rozwiązania problemu badawczego

Ocena oryginalnego rozwiązania problemu badawczego zostanie przeprowadzona według następujących kryteriów: Czy cel pracy został jasno określony? Czy problem został właściwie ujęty oraz poprawnie przełożony na serię pytań szczegółowych? Czy prawidłowo sformułowano hipotezy badawcze? Czy przeprowadzone badanie pozwoliło rozwiązać postawiony problem badawczy w sposób oryginalny?

Przed wszystkim należy zauważyć, że poruszony w pracy temat – wpływ polityki historycznej rządu Japonii na zmiany w podręcznikach szkolnych do historii w aspekcie krajowym i zagranicznym – jest problemem ważnym i aktualnym. Wpływa on nie tylko na relacje Japonii z państwami ościennymi (głównie z Chinami i Koreą Południową), ale także do pewnego stopnia na całą dynamikę relacji międzypaństwowych w Azji Wschodniej.

W odniesieniu do ww. wymienionych kryteriów, **stwierdzam, że sposób ujęcia celu i problemu badawczego, jego przełożenie na pytania szczegółowe oraz sposób sformułowania hipotez badawczych są przeprowadzone poprawnie.** Cel pracy został jasno określony na samym początku we Wstępie, jako „analiza krajowej polityki historycznej rządu Japonii w latach 1982-2022 przy szczególnym uwzględnieniu jej wpływu na edukację historyczną” (s. 5), czy też jako próba „ujęcia polityki historycznej Japonii jako systemu oraz odpowiedzi na pytanie, jak polityka historyczna Japonii w dziedzinie edukacji kształtowała się na tle uwarunkowań politycznych i instytucjonalnych oraz stosunków z państwami ościennymi” (s. 5). W dalszej części Doktorantka rozwija, że chodzi o pytanie, „jak treści podręczników zmieniały się pod wpływem rządowej polityki historycznej, która to kształtowała się również pod presją międzynarodową.” (s. 13). Ramy czasowe analizy także zostały bardzo dokładnie określone i uzasadnione: od „klauzuli państw sąsiednich” w 1982 r. do ostatniej certyfikacji podręczników do historii dla liceum w 2022 roku (s. 5).

Problem badawczy został następnie sformułowany w formie następujących pięciu pytań szczegółowych „1) Zdiagnozowanie i zdefiniowanie całościowej polityki historycznej rządu Japonii; 2) Postrzeganie polityki historycznej, zwłaszcza treści edukacyjnych, w Japonii i poza nią; 3) Wpływ polityki historycznej na edukację historyczną w Japonii, ze szczególnym uwzględnieniem jej wpływu na treść podręczników; 4) Międzynarodowe i wewnątrzpaństwowe uwarunkowania polityki historycznej Japonii.” (s. 5). Do tak postawionych pytań, Doktorantka następnie formułuje cztery hipotezy badawcze: „1. Japońska polityka historyczna nie jest systemem spójnym i z góry założonym, tj. działania rządu w zakresie tej polityki polegają głównie na reagowaniu na podnoszone przez innych aktorów politycznych sporne kwestie historyczne. 2. Działania rządu na polu polityki historycznej mają tylko pośredni wpływ na treść podręczników. 3. Treść podręczników zmienia się po każdorazowej certyfikacji w zależności od zmian w polityce historycznej rządu na dany temat. 4. Presja zagraniczna, a także różne środowiska i grupy pozarządowe, mają istotny wpływ na kształtowanie się polityki historycznej w Japonii (s. 5). Choć całość przedsięwzięcia, jak stwierdzono powyżej, oceniam pozytywnie, pewne wątpliwości budzi tylko pytanie drugie: o czyją percepcję chodzi?; w jaki sposób to pytanie jest przełożone na hipotezę badawczą? Jak ta percepcja wpływa lub nie na treść podręczników do historii?

Całościowo należy podkreślić, że **przeprowadzone badanie pozwoliło rozwiązać postawiony problem badawczy w sposób oryginalny.** Oryginalność rozwiązania problemu badawczego przejawia się w czterech wymiarach. **Po pierwsze, za oryginalne należy uznać podejście teoretyczne, czyli wykorzystanie perspektywy realizmu neoklasycznego** (s. 10–13), który uwzględnia zarówno uwarunkowania wewnętrzne (w tym rodzaj reżimu politycznego czy grupy interesu), jaki i zewnętrzne (system międzynarodowy, państwa ościenne). Jest to perspektywa nowatorska w dotychczasowych badaniach nad problemem podręczników do historii. **Po drugie, za oryginalne należy uznać podejście metodologiczne, a zwłaszcza opracowanie przez Doktorantkę modelu analizy systemowej** (Wykres 1, s. 12) **oraz matrycy faktów** (Tabela 1, s. 48). Model analizy systemowej pozwala na ujęcie wpływu polityki historycznej na podręczniki do historii w całej swej złożoności przy jednoczesnym uporządkowaniu oddziaływania różnych czynników na poziomie międzynarodowym, krajowym czy podsystemu certyfikacji podręczników, a także różnorodności aktorów politycznych, zarówno państwowych jak i niepaństwowych (s. 11–12). Pewnym niedociągnięciem przy opisie modelu jest brak nawiązania do klasycznej teorii analizy systemowej (np. Talcott Parsons, David Easton, Karl Deutsch, Kenneth Watz) i wyjaśnieniu różnic. Brakuje także omówienia wniosków końcowych w odniesieniu do modelu analizy systemowej oraz dynamiki czy zależności poszczególnych elementów tego systemu. Z kolei matryca faktów pozwala na systematyczną analizę treści podręczników oraz przeprowadzenie badań porównawczych. Może ona także zostać wykorzystana do przeprowadzenia podobnych i innych analiz w przyszłości przez innych badaczy. Szczegółowy opis matrycy faktów (jak również załączniki w aneksach) pozwala także na bardzo dokładny wgląd w proces analizy przedmiotu badań, który ostatecznie decyduje o wartości wniosków. **Po trzecie, za oryginalny należy uznać materiał**

badawczy zarówno pod względem różnorodności i liczebności podręczników w porównaniu do innych dotychczasowych badań, jak również pod względem językowym, tzn. wykorzystania materiałów prymarnych w języku japońskim. Jeszcze raz należy podkreślić, że Doktorantka przeanalizowała **wszystkie podręczniki do historii na poziomie gimnazjalnymi i licealnym**, co samo w sobie zasługuje na uznanie. **Po czwarte, za oryginalne należy uznać także wnioski**, które są wyważone, a także podważają dominującą i jednoznacznie krytyczną perspektywę na politykę rządu Japonii w odniesieniu do podręczników do historii.

Ocena ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie nauki o polityce i administracji

Ocena ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie nauki o polityce zostanie przeprowadzona według następujących kryteriów: Czy Doktorantka dobrze orientuje się w literaturze przedmiotu? Czy dotarła do wszystkich najważniejszych opracowań i źródeł? Czy wie, jaki jest najnowszy stan wiedzy naukowej i badań w wybranym obszarze? Czy zna i prawidłowo posługuje się siatką terminologiczno-kategorialną? Czy prawidłowo wykorzystwała w swoich badaniach uznane koncepcje teoretyczne? Czy podejmuje dyskusję z literaturą przedmiotu?

Recenzowana praca ma charakter teoretyczno-analityczny i mieści się w ramach dyscypliny nauki o polityce i administracji, a także w obszarze badań stosunków międzynarodowych, co uważam za wartość dodaną. Formułując problem i cel badawczy, omawiając teoretyczne założenia pracy, a następnie analizując konkretne teksty i zjawiska, Autorka powołuje się na prace uznanych badawczy z kilku obszarów (politologia, stosunki międzynarodowe, historia), potwierdzając tym samym znajomość najnowszych badań, wykazując się dobrą orientacją w literaturze przedmiotu, a także podejmując z nią dyskusję. Doktorantka nawiązuje m.in. do teorii realizmu neoklasycznego, realizmu, konstruktywizmu, takich pojęć jak polityka historyczna czy polityka pamięci, które dokładnie definiuje, jak opisano to w powyższej części. Odwołuje się przy tym do prac takich znanych badaczy, jak: Gideon Rose, Kenneth Waltz, Rafał Chwedoruk, Eugeniusz Ponczek, Marcin Kaczmarek, Gustav Meibauer, Kimura Kan, Sven Saaler, Maria del Pilar Alvarez, Maciej Pletnia i inni, zarówno zagranicznych jak i polskich. Dodać można, że sposób opisu literatury przedmiotu, np. (Nozaki, *War Memory, Nationalism and Education...*, 2008) jest bardzo zbalansowany i wskazuje na wysoki poziom dojrzałości badawczej Doktorantki, co należy docenić w kontekście tak kontrowersyjnego tematu jak japońskie podręczniki do historii (s. 90–91, przypis 313).

Stań badań, który został omówiony na kilku stronach (s. 13–15), jest zdecydowanie słabszym elementem pracy, nie tyle ze względu na treść ale formę. Autorka przytacza nazwiska i tytuły najbardziej znanych prac, ale robi to w sposób za bardzo ogólny. Największym minusem tego opisu jest brak osadzenia własnych badań w szerszym kontekście dotychczasowych prac. Jakie luki metodologiczne, teoretyczne czy faktograficzne wypełnia niniejsza rozprawa? Nauka jest wysiłkiem zbiorowym, w którym kolejne pytania badawcze powinny wypływać z dotychczasowych osiągnięć i stanu wiedzy. Wszystkie te informacje znajdują się w tekście, rozrzucone w różnych miejscach (np. we Wstępie i Zakończeniu), nie mniej jednak powinno to zostać jasno określone przy omawianiu „stanu badań”.

Wykorzystane przez Doktorantkę teorie, pojęcia i metody zostały częściowo omówione także w poniżej części, więc tutaj tylko skonstatuję, że znajomość przytoczonej literatury przedmiotu, koncepcji i teorii oraz zastosowanie powyższych odniesień teoretycznych i siatki pojęciowej **świadczą o orientacji Doktorantki w ogólnej wiedzy teoretycznej z zakresu nauki o polityce i administracji, jak również stosunków międzynarodowych.**

Ocena umiejętności prowadzenia samodzielnych badań naukowych

Ocena umiejętności prowadzenia samodzielnych badań naukowych zostanie oceniona według następujących kryteriów: Czy Autorka ma świadomość metodologiczną, właściwie dobrała i umiejętnie zastosowała metody, techniki oraz narzędzia badawcze? Czy przeprowadzona konceptualizacja i

operacjonalizacja pojęć umożliwia prawidłową analizę wybranych zagadnień? Czy Autorka dotarła i prawidłowo wykorzystwała materiały badawcze niezbędne do zweryfikowania hipotez? Czy układ pracy i wewnętrzna struktura rozprawy są prawidłowe? Czy praca napisana jest w sposób jasny i zgodnie z zasadami warsztatu pisarskiego naukowca?

Ogólna ocena w odniesieniu do powyższych pytań jest zasadniczo pozytywna, choć wiele szczegółów budzi moje zastrzeżenia, zwłaszcza w aspekcie formalnym. Przede wszystkim należy zauważyć, że Doktorantka niewątpliwie jest świadoma znaczenia metodologii naukowej, konieczności odpowiedniego doboru metod i narzędzi badawczych, a także artykulacji kryteriów doboru zarówno metod jak i materiału badawczego, co zostało dokładnie opisane we Wstępie. Sam podział Wstępu na „Cele, problemy, hipotezy badawcze” oraz „Podejście teoretyczne i metodologię badań” dobitnie o tym świadczy (s. 5–15).

Wybór perspektywy teoretycznej, **realizmu neoklasycznego**, został rzeczowo przez Doktorantkę uzasadniony, jako wynikający z potrzeby uwzględnienia zarówno czynników krajowych jak i systemowych przy analizie polityki historycznej oraz nawiązujący do tradycji badań nad tym zagadnieniem (s. 6, 10–11). W tak osadzonych ramach teoretycznych, Doktorantka zdecydowała się na „pluralizm metodologiczny” i „metody jakościowe przy niewielkim udziale metod ilościowych” (s. 6), choć wydaje mi się, że ten aspekt wykorzystania metod ilościowych jest niedoceniony. Metody ilościowe nie przeważają w niniejszej pracy, ale stanowią tak ważną i fundamentalną część jej wyводу, że powinny być dużo bardziej eksponowane, gdyż zasługują na uznanie. Podstawową metodą badawczą w odniesieniu do głównego pytania badawczego jest **analiza systemowa** (omówiona w pierwszej części), uzupełniona o **analizę instytucjonalno-prawą**, która służy identyfikacji procesu legislacyjnego oraz uwarunkowań instytucjonalnych; **analizę dyskursu** do zbadania różnic w poglądach aktorów politycznych na wybrane zagadnienia historyczne; **analizę treści** w celu uchwycenia różnic w zawartości analizowanych podręczników; oraz **metodę porównawczą** do wykazania różnic poszczególnych polityk państwa, treści wszystkich analizowanych podręczników, a także, np. podmiotów biorących udział w procesie wydawniczym podręczników (wydawnictw). Ponadto, Doktorantka zastosowała stworzoną przez nią samą narzędzie badawcze nazwane **matrycą faktów**, do analizy treści podręczników pod kątem wybranych problemów historycznych. **Jeszcze raz warto podkreślić, że zarówno model analizy systemowej jak również matryca faktów stanowią niewątpliwie ważny i oryginalny wkład naukowy** Autorki zarówno pod względem poszerzenia instrumentarium badawczego, jak również osiągniętych rezultatów analiz.

Doktorantka umiejętnie i w sposób jasny **definiuje siatkę pojęciową**, w tym kluczowe terminy badawcze, „problemy historyczne” i „polityka historyczna”. Pierwszy termin rozumiany jako „kontrowersyjne wydarzenia z dziejów Japonii, które z różnych powodów były wykorzystywane w okresie 1982–2022 w dyskursie politycznym wewnątrz Japonii oraz na arenie międzynarodowej przez różnych aktorów”. A ponadto, bardzo szczegółowo uzasadnia dobór „problemów” do analizy, którego dokonała w oparciu o listę stworzoną przez japońskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ) oraz przegląd literatury przedmiotu (s. 6). **Politykę historyczną** definiuje Doktorantka za Rafałem Chwedorukiem jako „złożone (hybrydowe), konfliktogenne działania różnorodnych aktorów politycznych na poziomie i *policy* i *politics*, służące realizacji interesów, podejmowane na arenach i międzynarodowych, i wewnątrzpaństwowych, zarówno demokratycznych, jak i niedemokratycznych (...)”. (s. 8). Doktorantka słusznie też zwraca uwagę na **różnice semantyczne** między polskim określeniem „polityki historycznej” a pojęciami stosowanymi w różnych kręgach językowych, w tym, np. jap. *rekishi seisaku* (polityka historyczna), *rekishi ninshiki* (świadomość historyczna), które to sformułowanie dominuje w opisach naukowych i popularnych, *rekishi shuseishugi* (rewizjonizm historyczny), *aikokushin kyōiku* (wychowanie patriotyczne), niem. *Geschichtspolitik* (polityka historyczna), ang. *memory politics* (polityka pamięci), *historical perception* (percepcji historycznej) (s. 8–10).

Dobór materiału badawczego a także jego uzasadnienie, co częściowo zostało omówione powyżej, zasługuje na szczególną pochwałę. Ponadto, należy zwrócić uwagę, że Doktorantka dotarła do najważniejszych archiwów, w tym wypadku do Textbook Research Centre w Tokio i biblioteki japońskiego ministerstwa edukacji, a także przeprowadziła konsultacji z ekspertem w kwestii licencjonowania podręczników (prof. Urabe Katsuhiko). Informacje o tym, że Doktorantka miała możliwość uczestniczenia z zajęciach szkolnych powinna się znaleźć w rozdziale opisującym metodologię, a nie przypisie (s. 94, przypis 338). Takie doświadczenia zebrane w oparciu o partycypację obserwującą stanowią cenne źródło wiedzy i powinno to zostać uwypuklone.

W odniesieniu do **układu i struktury pracy** mam sporo zastrzeżeń. I choć struktura pracy we Wstępie (s. 5–15) wydaje się jasna i logiczna, w rzeczywistości, zwłaszcza rozdział 1 i 2 pozostawiają wiele do życzenia. Ponadto, ogólnie styl pracy jest nie najlepszy i wskazuje na duży pośpiech (pojawia się bardzo wiele anglicyzmów, które Autorka albo nie rozumie, albo nie zdaje sobie sprawy, że mają inne znaczenie w języku polskim). Wiele fragmentów, zwłaszcza w rozdziale 1 i 2 są zbędne, gdyż nie wnoszą niczego nowego poznawczo ani nie pomagają w rozumieniu głównych problemów badawczych.

Poniżej omówię poszczególne rozdziały, zwracając szczególnie uwagę na niedociągnięcia, aby **Doktorantka mogła z nich skorzystać przy poprawie pracy przed jej publikacją, co gorąco polecam ze względu na jej nowatorskie metody, treści i wnioski.**

Dysertacja składa się ze wstępu, dwóch opisowych rozdziałów: „Rys historyczny omawianych problemów historycznych, matryca faktów” (rozd. 1), „Japońska polityka rządowa wobec historii” (rozd. 2) oraz dwóch, niezwykle wartościowych i ciekawych rozdziałów analitycznych (rozd. 3: Ministerstwo Edukacji i system certyfikacji; rozdz. 4: Kentei a podręczniki), a także Zakończenia. **Niezwykle cenne i wartościowe dla przyszłych badań są trzy aneksy**, które zawierają: „przykładowe wyniki badań matrycą faktów ‘masakra nankińska’”, „Tabela 9 Zakodowane dane z matrycy faktów dla segmentu gimnazjum, ‘masakra nankińska’ cz. 1”, „Tabela 10 Zakodowane dane z matrycy faktów dla segmentu gimnazjum, ‘masakra nankińska’ cz. 2”, „Tabela 11 Zakodowane dane z matrycy faktów dla segmentu gimnazjum, ‘masakra nankińska’ cz. 3”, „Tabela 12 Zakodowane dane z matrycy faktów dla segmentu liceum-historia świata, wydawnictwo Teikoku, ‘masakra nankińska’”, ‘przykładowe wyniki badań matrycą faktów „miejsca pamięci przykładowe wyniki badań matrycą faktów ‘miejsca pamięci’”, „Tabela 13 Zakodowane dane z matrycy faktów dla segmentu gimnazjum, miejsca pamięci cz. 1”, „Tabela 14 Zakodowane dane z matrycy faktów dla segmentu gimnazjum, miejsca pamięci cz. 2”. **Aneksy te bardzo wyraźnie pokazują skalę i głębię przedsięwzięcia badawczego jakiego podjęła się Doktorantka, jak również stopień skomplikowania, które Autorka zdecydowanie sama za mało eksponuje i podkreśla w swej pracy.**

Rozdział 1 (s. 16–48) zawiera opis historyczny wybranych problemów historycznych najczęściej podejmowanych przez japoński MSZ oraz badaczy przedmiotu. Autorka przedstawia w nim matrycę faktów, które, jak pisze, dotyczą: (1) aneksji Korei i rządów Japonii w latach 1910–1945, sytuacji Koreańczyków w czasie trzęsienia ziemi w Kantō w 1923 r. oraz kwestii „kobiet pocieszycielek”; (2) Armii Kwantuńskiej i konfliktu z Chinami w latach 1931–1945, w tym „masakry nankińskiej”; (3) Międzynarodowego Trybunału dla Dalekiego Wschodu, zbrodniarzy wojennych oraz Jednostki 731’ (4) miejsc pamięci, w tym chramu Yasukuni; (5) Traktat pokojowego z San Francisco i innych porozumień międzynarodowych, w tym kwestie reparacji dla „kobiet pocieszycielek” oraz „pracowników przymusowych”. Ogólnie rzecz ujmując, uważam cały tekst tego rozdziału za opisowy i powierzchowny, mało wnoszący, zbyt chronologicznie a nie problematycznie przedstawiony. Zaczyna się on od ogólnych rozważań dotyczących podręczników do historii Japonii, w dodatku większości tych, które przetłumaczono na język polski z języka angielskiego (s. 17): „Historia Japonii doczekała się wielu opracowań, również poza samą Japonią. Powstało wiele analiz nie tylko tematów partykularnych, ale także opracowań ogólnych, jak również wielotomowych, opisujących z większą lub mniejszą dokładnością historię Japonii od zarania dziejów aż po czasy współczesne.”). Ponadto, powyższe tytuły (1)–(5) nie są zgodne z zagadnieniami ujętymi w matrycy faktów. Jeszcze raz należy podkreślić, że

matryca faktów, zebrana w Tabeli 1 (s. 48) stanowi jedną z najważniejszych i najbardziej oryginalnych części całej pracy. Należy ją wyeksponować, a strukturę rozdziału i sposób wywodu ułożyć tak, aby odzwierciedlał zagadnienia ujęte w matrycy faktów. Rozdział ten jest, według mnie, zbędny, a najważniejsze fragmenty można ująć przy analizie treści podręczników w Rozdziale 4, w tekście i przypisach (co częściowo Autorka i tak robi).

Rozdział 2 (s. 49–84) przedstawia japońską politykę rządową wobec historii, którą Doktorantka analizuje na podstawie rządowych dokumentów i wypowiedzi, w tym nie tylko najbardziej znane przykłady takie jak oświadczenia Murayamy (1995), Koizumiego (2005) i Abego (2015), ale także mniej znane oświadczenia Miyazawy (1982), Katō Kōichiego (1992), Kōno Yōheia (1993), czy interpelacje posłanki Takaichi i wiele innych. Wykorzystany materiał bardzo pozytywnie wpływa na wartość wywodu. Doktorantka dokładnie analizuje wybrane teksty pod względem językowym i niuansów znaczeniowych, co tylko potwierdza jej bardzo dobrą znajomość języka. Opis jest jednak nieco mało analityczny. W rozdziale tym znajduje się także krótki opis systemu edukacji w Japonii przed drugą wojną światową, który nie wiadomo czemu służy, gdyż Autorka tego merytorycznie nie uzasadnia.

Rozdział 3 (s. 85–126) wyjaśnia funkcjonowanie japońskiego ministerstwa edukacji i systemu certyfikacji podręczników. **Rozdział ten ma ogromną wartość poznawczą, gdyż nie istnieją w języku polskim tak dokładne opisy i analizy procesu certyfikacji japońskich podręczników.** Autorka bardzo dokładnie analizuje proces certyfikacji w kontekście aktorów, struktur i instytucji, w ramach których ten proces przebiega; bardzo rzetelnie analizuje podstawy prawne, kryteria certyfikacji i recenzowania, podstawy programowe nauczania szkolnego na różnych poziomach (gimnazjum i liceum) (z licznymi fragmentami tłumaczonymi bezpośrednio z jęz. japońskiego) oraz proces wyboru podręczników; a wszystko to czyni w opisie chronologicznym, wskazując na stałe i zmieniające się elementy omawianych zagadnień. Trochę szkoda, że tak wybitnie ciekawy rozdział kończy bardzo słabe zakończenie (s. 124). Autorce nie starczyło być może sił i czasu aby analitycznie uporządkować materiał. Niektóre wnioski, jak np. „Rządy premiera Abe przyniosły największe zmiany poprzez rewizję najpierw Podstawowego prawa o edukacji, a następnie zasad certyfikacji oraz zmiany w radach edukacyjnych i oparcie opisu w podręcznikach na istniejących stanowiskach rządowych”, jest nieco zaskakujący, gdyż nie jest to w żaden sposób eksponowane w tekście podczas analizy, a merytorycznie bardzo ważne.

Pytanie (s. 125) „W procesie certyfikacji, mimo nominalnej decyzyjności ministra edukacji, największy wpływ ze strony państwa, a raczej biurokracji, mieli recenzenci.” – bardzo ciekawa konkluzja, lecz co ona de facto oznacza w kontekście głównego problemu polityki historycznej? Czy decydenci polityczni na różnych szczeblach (państwowym, prefekturalnym i gminnym) próbowali wywierać presję na recenzentów?

Pytanie: (s. 125–126) „W procesie selekcji wiele zależało od składu lokalnych rad, który z kolei był uzależniony od wielu czynników, w tym lokalnego układu politycznego. (...) Ze względu na powiązania organizacyjne i osobowe z Nippon Kaigi, treść podręczników konserwatywnych była wyrazem poglądów pravicowych polityków z PLD. Opinia publiczna oraz grupy i organizacje lobbujące za bądź przeciw selekcji odegrały więc kluczową rolę w kształtowaniu się rynku podręczników” – ważny wniosek, który wymaga rozwinięcia; w tekście nie jest to systematycznie analizowane. Trochę dziwi ta konstatacja w kontekście kolejnego zdania „W gruncie rzeczy jednak, jak opisano szerzej na początku kolejnego rozdziału, udział podręczników konserwatywnych w rynku podręczników był znikomy.” Wszystko wskazuje zatem na to, że „grupy i organizacje lobbujące” przeciw selekcji konserwatywnych podręczników były znacznie silniejsze i to pomimo poparcia wielu wpływowych polityków. Ponadto, mam też pewne zastrzeżenia do sposobu prowadzenia wywodu: Konkluzja „Opinia publiczna oraz grupy i organizacje lobbujące za bądź przeciw selekcji odegrały więc kluczową rolę w kształtowaniu się rynku podręczników” – jest problematyczna, zwłaszcza w szerszym kontekście całego akapitu, gdyż sugeruje pewną symetrię wpływów, podczas, gdy de facto, wpływy

konserwatystów na selekcję podręczników były absolutnie znikome, jak Autorka sama to przedstawia dalej, np. na str. 137.

Rozdział 4 (s. 127–173) omawia kwestie podręczników w szerszym kontekście procesu selekcji podręczników, włącznie z omówieniem rynku wydawniczego i wszystkich wydawnictw dwudziestu trzech wydawnictw (przedstawione w Tabeli 3, s. 123). **Przed wszystkim należy jeszcze raz podkreślić wartość poznawczą, oryginalność materiału badawczego i wniosków przedstawionych w tym rozdziale oraz fakt, że Autorka przeanalizowała wszystkie podręczniki certyfikowane w wybranym okresie**, zarówno z poziomu gimnazjum, jak i liceum. Autorka bardzo szczegółowo i wyczerpująco **wyjaśnia proces doboru materiału badawczego**, w tym np. takie fakty jak, że podręczniki z omawianego okresu miały przynajmniej dwa wydania z różnych następujących po sobie procesów certyfikacji z wyjątkiem podręczników wydawanych przez duże firmy wydawnicze, które były w stanie publikować kilka pozycji jednocześnie w tym samym procesie certyfikacyjnym, oraz podręczniki, których prawa do publikacji zostały przekazane innemu wydawnictwu (s. 7). Proces doboru materiału do analizy jest też dokładnie przedstawiony w rozdziale pierwszym (szczególnie s. 17–18).

Lista bibliograficzna (s. 187–204) zawiera bardzo dużo pozycji, w zdecydowanej większości materiałów prymarnych w języku japońskim. Dodać można, aby docenić wysiłek Doktorantki, że japońskie teksty rządowe charakteryzują się bardzo dużym stopniem formalizacji językowej, znacznie wykraczającym poza to zjawisko obserwowane np. w Polsce.

Podsumowując uwagi do punktu trzeciego niniejszej recenzji, można powiedzieć, że pod względem metodologicznym (projektowania i realizacji badania, wyboru metod i narzędzi badawczych, a także materiału badawczego, konceptualizacji kluczowych pojęć i kategorii czy weryfikacji hipotez badawczych itd.) Doktorantka wykazała się dobrą znajomością warsztatu naukowego oraz umiejętnością jego zastosowania. Trochę gorzej praca przedstawia się pod względem formalnym, zwłaszcza językowym oraz struktury i analizy w rozdziałach 1 – 2, choć nie wpływają one ogólnie na całość pracy. **Stwierdzam zatem, że Doktorantka jest przygotowana do prowadzenia samodzielnych badań naukowych.**

Inne uwagi

W niniejszym podpunkcie przedstawiam uwagi, pytania i komentarze skierowane do Autorki, które pojawiają się w trakcie lektury rozprawy. Niektóre z nich są bardzo szczegółowe i dotyczą różnego rodzaju błędów, często drobnych. **Zalącam je z nadzieją, że przydadzą się Doktorantce w procesie przygotowania książki do publikacji, co gorąco zalecam.**

(s. 10) „W 1998 roku Rose opisując dokonania teoretyków realizmu neoklasycznego wskazał, że „zakres i ambicja polityki zagranicznej państwa jest motywowana przede wszystkim jego miejscem w systemie międzynarodowym i w szczególności jego relatywnymi możliwościami sił materialnych. (...)” – nieścisłość; to właśnie Rose wprowadził ten termin do badania polityki zagranicznej, a więc w tym fragmencie odnosi się do teoretyków neorealizmu.

(s.11) „W kontekście niniejszej dysertacji proponuję, że wpływy aktorów zewnętrznych również są dostrzegalne w zachowaniu aktorów wewnętrznych.” – styl i sens?

(s. 11) „Polityka historyczna staje się więc plaszczyną, na której dochodzi do ciągłej redefinicji związanych z historią aspektów poprzez różnorodnych aktorów, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych.” – „redefinicja.. aspektów”?; frazeologia i styl.

(s. 12, przypis 21) Meibauer G.: Neorealism, neoclassical realism and the problem(s) of history [W:]International Relations, 37(2), 348-369. – brak strony, z której pochodzi cytat; podane strony to całość artykułu; brak spacji; myślnik.

(s. 16–17, tabela 1) „Pierwszym cesarzem tego okresu był cesarz Meiji, panujący w latach 1868-1912. Po nim panował krótko cesarz Taishō w latach 1912-1926. Następnie cesarz Shōwa, 1926-1989. Od 1945 roku wyznacza się zazwyczaj epokę gendai, która trwa do dziś. Po cesarzu Shōwa tron objął

cesarz Akihito³⁷, a era jego panowania nazwana została Heisei. Cesarz jednak abdykował w 2019 roku i rozpoczęła się era Reiwa.” – encyklopedyczne informacje, które nic nie wnoszą.

(s. 17) „Badania w niniejszej pracy zostały przeprowadzone na podręcznikach z końcowego okresu ery Shōwa, całej ery Heisei oraz początku ery Reiwa” – niepotrzebna „orientalizacja” problematyki; wystarczy informacja w przypisie.

(s. 18) „Przyjęty w pracy podział „problemów historycznych” został jednak podporządkowany sprawdzeniu zagadnień w podręcznikach, które to problemy nie są tożsame z podziałem ministerialnym” – klarowność i styl wypowiedzi.

(s. 18) „Stąd, aby spojrzeć na problemy historyczne nieco szerzej, w kontekście historii sprzed okresu kolonialnego, przyjęłam za punkt wyjścia sposób opisu historii stosunków japońsko-koreańskich od zmodernizowania się Japonii w epoce Meiji.” – niejasne co i w jaki sposób daje taki szerszy obraz w odniesieniu do głównego problemu polityki historycznej.

(s. 18) „Jako najjaskrawszy przykład problemu historycznego, ujętego również przez MSZ przez pryzmat stosunków z Koreą Południową, wybrałam kwestię „kobiet pocieszycielek”. Bardzo dobrze pokazywała ona bowiem wpływy zewnętrznych aktorów politycznych na kształtowanie się polityki historycznej Japonii.” – sposób wyjaśnienia o doborze studium przypadku nosi znamiona błędu poznawczego, w tym wypadku doboru przypadku tak, aby potwierdzał hipotezę badawczą.

(s. 19) „Dodatkowo dokumenty te, opisane szerzej w rozdziale drugim, niosące sobą określone narracje historyczne, (...)” – błąd gramatyczny

(s. 20) „Półwysep Liaodong” – to po polsku „Liaotung”

(od s. 19) chronologiczny rys historyczny jest zupełnie zbędny, nie wnosi nic nowego, jest powierzchowny i opiera się na jednej publikacji (Rurarz, *Historia Korei*, 2014). Lepiej zastąpić go opisem problematycznym, tzn. wyjść od faktu z „matrycy faktów”, który jest wykorzystywany w analizie podręczników i tam przedstawić pokrótce na czym problem polegał historycznie.

(s. 25) „Na mocy porozumienia Ishii-Lansing z 1917 roku Stany Zjednoczone uznały jednak Chiny za strefę wpływów japońskich (...)” – zbyt uproszczenie; USA i Japonia potwierdziły niezależność Chin i zasadę otwartych drzwi, a potwierdzenie wpływów Japonii dotyczyło tylko wybranych obszarów, w tym Mandżurii.

(s. 27, 149) błąd w kolejności; poprawie: Matsui Iwane; Matsui to nazwisko.

(s. 31) „Bitwa o Okinawę to trwająca niespełna trzy miesiące, od 1 kwietnia do 22 czerwca 1945” – nieścisłość (Doktorantka powieli polskojęzyczną literaturę); zakończenie Bitwy o Okinawę datowane jest tradycyjnie w Japonii na 23 czerwca, dzień popełnienia samobójstwa przez głównodowodzącego armii cesarskiej, stąd też 23 czerwca jest obchodzone jako jedno z najważniejszych świąt prefekturalnych (*Irei no hi*). Formalnie kapitulacja nastąpiła 7 września.

(s. 31) „Współcześnie na terenie Okinawy istnieje wiele miejsc pamięci związanych z bitwą, z których największym jest Park Narodowy (...)” – nieścisłość; Park Pokoju lub Park Pamięci i Pokoju (Heiwa Kinen Kōen; ang. Peace Memorial Park).

(s. 34) „Badania japońskiej opinii publicznej prowadzone przez Biuro Gabinetu, pozwalają dostrzec pewne zależności między odczuciami ankietowanych wobec Chin, Korei Południowej i innych państw.” – poprawność gramatyczna; „zależność między odczuciami...” a czym?

(s. 34–37) „Polityka historyczna a relacje z sąsiadami” – cały ten fragment omawiający dane statystyczne pokazujące postrzeganie sąsiadów przez Japończyków jest bardzo opisowy. Brakuje wyjaśnienia czemu ma służyć. Sądząc po zdawkowym stwierdzeniu, że „Pokazują bowiem w praktyce politykę historyczną i w tym wymiarze są niezwykle cenne.” – sugeruje, że Doktorantka postrzega zmiany w percepcji sąsiadów przez Japończyków w kategoriach przyczynowo skutkowych w relacji do polityki historycznej. Dopiero następny podrozdział o dalszej części ankiety wyjaśnia tę zależność.

(s. 38) spacja pomiędzy przypisami 90 i 91. Problem ten powtarza się wielokrotnie, podobnie jak brak spacji między „s.” a numerem.

(s. 47) „dla polepszenia wzajemnych stosunków konieczne jest rozwiązanie podnoszonych z za granicy problemów historycznych, takich jak „kryzysy podręcznikowe”, czy wyrażenie odpowiedzialności za wojnę.” – błąd frazeologiczny

(s. 53) „Japonia w swojej polityce zagranicznej polegając na Doktrynie Fukudy, skupiała się na rozwoju gospodarczym.” – błąd faktograficzny; główne założenia polityki zagranicznej Japonii w okresie powojennym zostały wyznaczone przez doktrynę Yoshidy. Doktryna Fukudy odnosi się do polityki wobec Azji Południowo-Wschodniej.

(s. 53) opis doktryny Fukudy – jaki jest sens umieszczenia opisu tej doktryny w rozdziale dot. polityki historycznej Japonii? Brakuje wyjaśnienia.

(s. 55) „pojawiają się dwie wypowiedzi w temacie wizyt w Yasukuni” – błąd frazeologiczny; wypowiedzi na temat...

(s. 55) „skupiając się jednak głównie nad kwestią rozdziału państwa i religii” – błąd frazeologiczny; skupiając się ... na kwestii...

(s. 56) „Zastrzega jednak, że wizyty nie są systemowe i podlegają każdorazowo rozważaniu za i przeciw” – styl i sens.

(s. 56) „朝鮮半島出身のいわゆる従軍慰安婦問題 Chōsen hantō ōshin” – błędne czytanie; powinno być „Chōsen hantō shushin”.

(s. 58) „Hosokawa opuścił PLD dwa lata przed swoim wyborem” – styl.

(s. 83) „Rosnąca asertywność Chin na arenie międzynarodowej w połączeniu z frustracją narastającą w Japonii z powodu niedoceniaenia przez Pekin i Seul pojednawczych gestów ze strony Tokio, jednak, wsparły narracje japońskich nacjonalistów, takich jak np. premier Abe, którzy postulowali nawet wycofanie się z przeprosin czy odszkodowań.” Uwaga poczyniona w podsumowaniu rozdziału bez szerszego rozwinięcia, że nacjonalistyczny Premier Abe postulował wycofanie się z przeprosin jest bardzo ważna z punktu widzenia omawianego tematu polityki historycznej i powinna być szerzej przeanalizowana w głównym tekście rozdziału. Czy Abe postulował rewizję wcześniejszego stanowiska rządu na wybrane tematy historyczne oficjalnie? I dlaczego tego nie zrealizował? Jakie są szersze implikacje tej sytuacji?

(s. 84) „Osią polityki historycznej stały się więc: oświadczenie Murayamy (1995), potwierdzone przez oświadczenie Koizumiego (2005) i zwieńczone oświadczeniem Abe (2015). Oświadczenia te wyznaczały i podtrzymywały pewien kurs polityki historycznej Japonii w omawianym okresie. Mimo prób zmian w istniejących już partykularnych (sic!?) stanowiskach, choćby przełomowego Oświadczenia Kōno, otwierającego drogę do oficjalnego uznania problemu „kobiet pocieszycielek”, japońska polityka historyczna cieszyła się relatywną trwałością. Tam, gdzie partykularne problemy historyczne pojawiały się czy to inspirowane z wewnątrz, czy z zewnątrz, reakcje rządów w Tokio na te wydarzenia przyczyniły się do powstania utrzymywanych w znakomitej większości do chwili obecnej stanowisk.” – trudna do zrozumienia podsumowanie rozdziału analizującego teksty rządowe. Była trwała, czyli jaka? Na czym polegał ten „pewien kurs”?

(s. 84) „Mimo prób zmian w istniejących już partykularnych stanowiskach, choćby przełomowego Oświadczenia Kōno, otwierającego drogę do oficjalnego uznania problemu „kobiet pocieszycielek”, japońska polityka historyczna cieszyła się relatywną trwałością.” – błędne użycie wyrazu „partykularny” (definicja wg SJP: «mający na względzie korzyść własnego środowiska, regionu itp., a nie ogółu»; Autorce raczej chodzi chyba o „poszczególne” lub „pewne stanowiska”).

(s. 84) „Pod koniec zimnej wojny Japonia była skłonna do relatywnie daleko idących gestów odnośnie do „problemów historycznych” ze względu na strategiczne znaczenie Chin i Korei Południowej w zimnowojennym układzie sił.” – na czym polegało to strategiczne znaczenie?

(s. 86) „Gordon nazwał „trochę schizofrenicznym dokumentem” [Cesarski reskrypt o edukacji] – dlaczego? W jakim sensie? Należałoby wyjaśnić.

(s. 89) „przejawy sprzeciwu wobec ruchów ministerstwa” – ewidentne anglicyzmy; ... sprzeciwu wobec decyzji/ posunięć ministerstwa.

(s. 104) „W tych kryteriach jako szczególnie ważne w omawianej dziedzinie wskazane zostały zasady dotyczące istniejącego już wcześniej „braku deklaratywnego opisu współczesnych wydarzeń” oraz „klauzula państw sąsiednich” – tłumaczenie wprowadzające w błąd; w oryginale „未確定な時事的事象について断定的に記述しているところはないこと” co oznacza „Brak jednoznacznych stwierdzeń dot. wydarzeń, które nie zostały potwierdzone.”¹. W jęz. polskim „deklaratywny” wg SJP oznacza «będący jedynie deklaracją». Doktorantka ewidentnie bardzo dobrze zna język japoński i w większości przypadków świetnie sobie radzi ze zrozumieniem semantycznych niuansów, więc tego typu błędy składam na karb pośpiechu i nieuważności. (także na innych stronach, np. s. 161).

(s. 107) „zrozumieniem historii naszego kraju na tle historii świata, przez co kształtowana będzie samoświadomość obywatela o cechach charakterystycznych naszej tradycji i kultury” – styl i frazeologia.

(s. 109) lepszym i bliższym oryginalnemu znaczeniu słowa *shutaiteki* (主体的) jest tłumaczenie „podmiotowo”.

(s. 111) „Intuicyjnym jest, że na dalszym etapie nauki, treści będą poszerzone wobec tych ujętych w podręcznikach dla gimnazjum, szczególnie, że w liceum uczniowie w dużej mierze dobierali przedmioty według własnego uznania.” – niezrozumiałe sformułowanie; co jest intuicyjne i dla kogo?

(s. 112) „kultywowanie myślenia historycznego (歴史的思考力を培い rekishi-teki shikōryoku o *tsuchikau*)” – błąd w transliteracji; „... tsuchikai” (albo błąd w zapisie znakami kanji).

(s. 115) „intensyfikację reżimu wojennego (戦時体制の強化 *senji taisei no kyōka*)” – lepszym tłumaczeniem byłoby określenie „wzmacnianie/umacnianie” (強化 *kyōka*)”.

(s. 121) „W związku z tym ustawa z 1963 roku regulowała, któ nominalnie podręczniki wybierał i zgłaszał zapotrzebowanie do ministerstwa” – błędne użycie wyrazu; w języku pol. wg. SJP „nominalny” to 1. «istniejący tylko z nazwy» lub 2. «dotyczący wartości wielkości fizycznych charakterystycznych dla jakiegoś urządzenia, maszyny itp.» W tekście zapewne chodzi o to, kto formalnie taki podręcznik wybiera.

(s. 121) „Rady Edukacyjne (教育委員会 *Kyōiku I'inkai*” – może lepiej to tłumaczyć jako Rady Oświatowe albo ds. Oświaty.

(s. 123) „wybór na przewodniczącego Rady Edukacyjnej, czy to miejskiej czy prefekturalnej odbywał się z nadania odpowiednio wóldarza danego miasta lub gubernatora.” – czy na pewno chodzi o miasto, a nie o gminę? Dwa poziomy samorządu lokalnego to gminy (w tym miasta i wsie) oraz prefektury.

(s. 123) „Prawo o tymczasowym rozwiązaniu kwestii wydawania podręczników (教科書の発行に関する臨時措置法 *Kyōkasho wo hakkō ni kan-suru rinji sochi hō*)” – a może lepiej przetłumaczyć jako „Ustawa o tymczasowych środkach dot. publikacji podręczników”.

(s. 125) „Ostateczny kształt podręcznika wypracowywany był więc poprzez ścieranie się tych wszystkich wymienionych wyżej czynników.” – bardzo ważny wniosek. Należałoby go jeszcze bardziej rozwinąć.

(s. 127) „niektórzy wydawcy całkowicie wycofali się z pisania podręczników” – chyba wycofali z publikacji podręczników.

(s. 128) „W niniejszej pracy przeanalizowano podręczniki wszystkich wydawców, które wydano między 1982 a 2023 rokiem” – we wstępie pracy podano, że do roku 2022.

(s. 131) „*Jiyūshobō*” – „*shobō*” oznacza dom wydawniczy, więc transliteracja powinna to uwzględnić, czyli *Jiyū Shobō* (nazwy wydawnictw w jęz. polskim pisze się z dużej litery, tak jak inne nazwy własne).

(s. 135) „jeśli chodzi o ilość tytułów” – tytuły są policzalne, a więc „liczbę tytułów”.

¹ Źródło z przypisu 373; MOE: Monbushō kokuji, 04.04.1989, Kanpō, wyd. dodatkowe nr 49 s.5 [online] <https://search.kanpoo.jp/r/19890404g49p5-3/> [Dostęp 29.01.2024].

(s. 135) „Z uwagi na zmiany programowe oraz opisane zmiany w podejściu do omawianych problemów historycznych przez rząd i wpływ różnych aktorów, widoczne były zmiany w podręcznikach na poziomie całego okresu oraz pomiędzy wydaniem tej samej pozycji, obserwowane w czasie.” – tego typu zdecydowane wnioski powinny być rozwinięte i dobrze udokumentowane, a nie pojawiać się nagle w sekcji omawiającej rynek wydawniczy.

(s. 135) „Zauważalne jest natomiast, że im temat bardziej kontrowersyjny, bez status quo, z punktu widzenia wydawcy lub ministerstwa, tym bardziej widoczne umieszczenie tego typu opinii i tematów w *koramu*” – sens? Co oznacza „bez status quo”? Kolejny przykład braku rozumienia używanych wyrazów.

(s. 135) „Podręczniki licealne, jak się wydaje, zależne były w głównej mierze od redaktorów oraz recenzentów, a pojawianie się pewnych tematów czy sposób ich opisu, choć przefiltrowany przez certyfikację podręczników nadal był widoczny” – kolejny ważny wniosek, który nagle się pojawia bez uzasadnienia i rozwinięcia. Do tego jeszcze kwestie stylistyczne.

(s. 139) „zostały poprawione pod nakazem recenzentów” – błąd frazeologiczny.

(s. 142) „prawa Kokumin chōyōrei” – lepiej przetłumaczyć to jako Rozporządzenie o poborze/mobilizacji obywateli. „Prawo” sugeruje ustawę a to było rozporządzenie do ustawy.

(s. 144) „Przykładowe wyniki badania matrycą faktów dla zagadnienia „kobiety pocieszycielki” zawarto w aneksie (ANEKS 1).” – tę informację należy umieścić na początku analizy procesu recenzowania podręczników.

(s. 150) „użyło fraz oznaczających „dużą liczbę” – błąd semantyczny; fraza w języku polskim to wg. SJP «związek wyrazów stanowiący pewną całość znaczeniową i intonacyjną», a nie pojedyncze słowo. Autorka zdecydowanie nadużywa określenia fraza w całym tekście.

Konkluzja

Podsumowując całościowo rozprawę mgr Pauliny Rogozieckiej „**Polityka historyczna rządu Japonii a zmiany w podręcznikach szkolnych do historii. Aspekt krajowy i zagraniczny**” stwierdzam, że pomimo bardzo wielu drobnych błędów językowych, redaktorskich i innych wspomnianych powyżej, dysertacja ta spełnia ustawowe wymagania i warunki w zakresie przedstawienia oryginalnego rozwiązania problemu naukowego, posiadania ogólnej wiedzy teoretyczną w danej dyscyplinie (nauki o polityce i administracji) oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. **Wnioskuje zatem o dopuszczenie jej do dalszego etapu postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.**

